

ԱՏՈՍԱՅԻՆ ԷՆԵՐԳԵՏԻԿԱՅԻ ՀՆՌ-ԱՆԿԱՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Մեակ Սարուխանյան

Էներգետիկ անվտանգությունը մշտապես հանգուցային տեղ է զբաղեցրել Հայաստանի ազգային անվտանգության համակարգում: Դա պայմանավորված էր նրանով, որ էներգետիկ ոլորտն առավել շատ էր տուժել Խորհրդային Միության փլուզումից: ԼՂՀ շուրջ ծագած հակամարտությունը հանգեցրեց Ադրբեյջանի տարածքով էներգակիրների մատակարարումների դադարեցմանը, և 1990-ականների սկզբից այդ մատակարարումների միակ ճանապարհը դարձավ քաղաքական ճգնաժամ ապրող Վրաստանը¹: Հողվածը նվիրված է վերոնշյալ պայմաններում Հայաստանի էներգետիկ ապահովման և նոր էներգաբլոկի կառուցման վերաբերյալ հարցերի ուսումնասիրությանը:

1. Էներգետիկ ոլորտի ընդհանուր վիճակը

Հայաստանի էներգետիկ համակարգն արդեն 1980-ական թթ. վերջին, դեռ ԽՍՀՄ կազմում, գլոբալ փոփոխություն էր կրել. 1989թ., հիմնականում հանրության ճնշմամբ², Խորհրդային Հայաստանի իշխանությունները որոշում ընդունեցին Մեծամորի Հայկական ԱԷԿ-ի գործող երկու էներգաբլոկները փակելու մասին: 1970-ականների երկրորդ կեսին կառուցված կայանը, որն ուներ WWER-440 երկու ռեակտոր, այն ժամանակ ապահովում էր Հայաստանի տնտեսության և բնակչության սպառած էլեկտրականության մոտ 80%-ի արտադրությունը: Կարևոր այս բլոկների փակումը հանգեցրեց էներգետիկ ճյու-

¹ «Նորավանք» գիտակրթական հիմնադրամի փոխտնօրեն, Քաղաքական հետազոտությունների կենտրոնի ղեկավար, քաղաքական գիտությունների թեկնածու:

² Խորհրդային ժամանակներում Հայաստան էր մտնում 5 գազատար, երկուսը՝ Վրաստանից, երեքը՝ Ադրբեյջանից: ՀԽՍՀ-ն վերջիններիս միջոցով ստանում էր իրեն անհրաժեշտ բնական գազի մոտ 60%-ը: 1993-ից հետո, մինչև 2009 թվականը գազի ներմուծման վրացական երթուղին միակն էր Հայաստանի համար:

³ 1988թ. Սպիտակի երկրաշարժից հետո մտավորականության շատ ներկայացուցիչներ և անկախության համար պայքարի նոր սկզբնական առաջնորդները սկսեցին հանրային գիտակցության մեջ ակտիվորեն ներմուծել այն համոզվածությունը, թե Մեծամորի ԱԷԿ-ը Էկոլոգիական սպառնալիք է ներկայացնում երկրի համար, և նրա հետագա գործունեությունը Հայաստանը կկանգնեցնի անհետացման սպառնալիքի առջև: Ընդ որում, փորձագիտական և մասնագիտական ոչ մի գնահատական ԱԷԿ-ը փակելուց առաջ չի արվել, իսկ երկու էներգաբլոկների գործունեությունը դադարեցնելու մասին որոշումն ավելի շուտ քաղաքական էր:

դի կառուցվածքային փոփոխության, իսկ էլեկտրաէներգիայի արտադրության հիմնական ծանրությունն ընկավ ջերմաէլեկտրակայանների վրա: ԽՍՀՄ տարբեր մասերից բնական գազի և մագուլթի կայուն մատակարարումների պայմաններում հայկական խոշոր ՋԷԿ-երը՝ Հրազդանի և Երևանի ՋԷԿ-երը, կարողացան ապահովել Հայաստանի էներգետիկ համակարգի կայունությունը: Սակայն Ադրբեջանի տարածքով բնական գազի մատակարարումների դադարեցմամբ, Վրաստանի տարածքով անցնող գազատարի կայուն գործունեության խախտմամբ և Ռուսաստանը Վրաստանի ու Հայաստանի հետ կապող և Աբախազիայի տարածքով անցնող երկաթուղու գործունեության դադարեցմամբ Հայաստանի էներգետիկ համակարգը հայտնվեց կոլապսի վիճակում: Դրա արդյունքը դարձավ 1992-1994թթ. էներգետիկ ճգնաժամը, երբ էներգետիկ հզորություններն արտադրում էին Հայաստանի տնտեսությանն ու բնակչությանն անհրաժեշտ էլեկտրաէներգիայի 10-15%-ը:

Էներգետիկ ճգնաժամի պայմաններում ռացիոնալիզմը և պրագմատիզմը, որոնք անկախության համար պայքարի աճին զուգընթաց, դադարեցին որևէ էական դեր խաղալ Հայաստանի քաղաքական գործընթացներում (ինչի արդյունքն էլ դարձավ ԱԷԿ-ի և Էկոլոգիապես վտանգավոր ներկայացվող քիմիական գործարանների փակումը), դարձան Երրորդ Հանրապետության քաղաքական որոշումների ընդունման գործընթացի գործոն: Հայաստանի տնտեսության կառուցվածքում հիմնարար փոփոխություններն էներգետիկ ճյուղից սկսվեցին գլխավորապես 1992-1994թթ. ճգնաժամի պատճառով:

Այդօրինակ փոփոխությունների կարևոր բաղկացուցիչներ դարձան.

1. ՀՀ կառավարության 1993թ. ապրիլի 7-ի որոշումը «Հայկական ԱԷԿ-ի վերականգնման աշխատանքներն սկսելու և երկրորդ էներգաբլոկի շահագործումը վերսկսելու մասին»¹:
2. ՀՀ կառավարության 1997թ. սեպտեմբերի 9-ի որոշումը ռուս-հայկական «ՀայՌուսգազարդ» ՓԲԸ ստեղծելու մասին: Ընկերությունն ստեղծվեց գազամատակարարման ծավալների ավելացման, տեղական գազատարների շինարարության, էլեկտրաէներգիայի արտադրության և ռուսական գազի տարանցման նպատակով: Բայց ընկերության ամենակարևոր խնդիրները դարձան ՀՀ և ԼՂՀ էներգետիկ ենթակառուցվածքի վերականգնումը և բնական գազի ներմուծումը գործող միակ՝ Վրաստանի տարածքով անցնող գազատարով:

¹ Առաջին էներգաբլոկը վերականգնման ենթակա չէ հիմնականում այն պատճառով, որ ԱԷԿ-ի փակվելուց հետո 4 տարվա ընթացքում այս էներգաբլոկի սարքավորումների մեծ մասն ապամոնտաժվել է ամենատարբեր նպատակներով:

ՀՀ կառավարության որոշումը հայ-ռուսական համատեղ «ՀայՌուսագարդ» ՓԲԸ ստեղծման մասին, որում ռուսական «Գազպրոմի» բաժինը տարիների ընթացքում 45-ից հասցվեց 80%-ի, կարևոր իրադարձություն էր հայկական էներգետիկայի համար: Անցած տարիներին ընկերությունը կարողացավ հասնել «Գազպրոմի» կողմից սուբսիդավորվող գնային ցածր ռեժիմի, ինչը հայկական տնտեսությանը հնարավորություն տվեց արագ վերականգնվել արտաշուկայական ռեժիմով: Ընկերությունը մոտ \$1 մլրդ ներդրեց Հայաստանի գազատրանսպորտային համակարգի վերականգնման, նոր տեղական գազատարների, ինչպես նաև Իրան-Հայաստան գազատարի հայկական հատվածի շինարարության գործում, որն այլընտրանք ստեղծեց վրացական երթուղով Հայաստան ներմուծվող բնական գազի համար:

Էներգետիկ համակարգի կայունության հարցը 1990-ական թթ. սկզբի ճգնաժամից հետո կարևոր տեղ է գրավում երկրի ազգային անվտանգության ապահովման քաղաքականությունում, ինչի արտահայտությունն է դրա առանձնահատուկ տեղը «Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարությունում»¹: Այստեղ, որպես Հայաստանի էներգետիկ անկախությունն ապահովող գործոն, նշված են հայ-ռուսական հարաբերությունները, ինչն, ըստ էության, արտացոլում է հայ-ռուսական էներգետիկ համագործակցության ռազմավարական և երկարատև բնույթը:

Այսօր Հայաստանի համար, որն էլեկտրաէներգիա արտահանող միակ տարածաշրջանային երկիրն է, ռազմավարական նշանակություն ունի էներգիա արտադրող նոր հզորությունների շինարարությունը, որոնք պետք է ապահովեն համակարգի կայունությունը 2016թ. Հայկական ԱԷԿ-ի փակվելուց հետո և ավելացնեն էլեկտրաէներգիայի արտահանման ծավալները: Դրանց թվում են [1, էջ 23].

1. Հայկական ԱԷԿ-ի ավելի քան 1000 մվտ հզորությամբ նոր էներգաբլոկի շինարարությունը:
2. Հրազդանի ՋԷԿ-ի 440 մվտ հզորությամբ էներգաբլոկի կառուցումը²:
3. Ավելի քան 200 մվտ հզորությամբ նոր գազատուրբինային սարքավորման տեղադրումը Երևանի ՋԷԿ-ում³:
4. 1100 մվտ հզորությամբ նոր ՀԷԿ-երի կառուցումը:
5. Ավելի քան 200 մվտ ընդհանուր հզորությամբ հողմային էներգակայանների կառուցումը:

¹ «Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարությունը» հաստատվել է 2007թ. հունվարի 26-ին Հայաստանի Հանրապետության նախագահին առընթեր Անվտանգության խորհրդի և ստորագրվել ՀՀ նախագահի կողմից:

² Աշխատանքները կավարտվեն 2010թ. կեսին:

³ Աշխատանքները կավարտվեն 2010թ. վերջին:

Հայաստանի համար կարևոր իրադարձություն է Իրան-Հայաստան գազատարի շինարարությունը, որը կարող է ՀՀ-ն ապահովել տարեկան մինչև 2,3 մլրդ մ³ ծավալի բնական գազի մատակարարումներով, ինչը մոտավորապես հավասար է երկրի տարեկան սպառմանը: Չնայած Հայաստանն այսօր, Վրաստանի տարածքով անցնող գազատարի կայուն աշխատանքի պայմաններում, Իրանի գազի կարիքը չունի, իսկ այդ գազատարով եկող գազը կօգտագործվի էլեկտրակայանություն արտադրելու և Իրան արտահանելու համար, Հայաստան ռուսական գազի մատակարարումների հետ կապված ֆորս-մաժորային իրավիճակի դեպքում այս խողովակաշարը կարող է ապահովել հայկական տնտեսության կայուն գործառնությունը: Իրան-Հայաստան գազատարը սրանով իսկ ռուսական գազի այլընտրանքը չի հանդիսանում այնքան ժամանակ, քանի դեռ ռուսական գազը կայուն ռեժիմով մատակարարվում է Հայաստանին:

Չնայած Հայաստանի էներգետիկ ճյուղն անցած տարիներին ամրապնդվել է և երկրում ստեղծվել են նրա կայունությունն ապահովող մեխանիզմներ, այն առաջիկա տարիներին ստիպված կլինի լուծել կարևոր ռազմավարական խնդիր. Հայկական ԱԷԿ-ի նոր էներգաբլոկի շինարարությունը:

2. Ատոմային էներգետիկայի կարևորությունը և նոր էներգաբլոկի նախագիծը

1995թ. Հայկական ԱԷԿ-ի երկրորդ էներգաբլոկի վերագործարկումը լուծեց բնակչությանը և տնտեսությանն էլեկտրաէներգիայով ապահովելու հարցը: Հետագայում «ՀայՌուսգազարդ» ՓԲԸ-ն կարողացավ հասնել Հայաստան բնական գազի մատակարարման կայունության, ինչը բարձրացրեց երկրի էներգետիկ անվտանգության մակարդակը: Մակայն, չնայած հայկական ՋԷԿ-երի և խոշորագույն՝ Որոտանի ՀԷԿ-ի¹ աշխատանքի կայունությանը, ատոմային էներգետիկան, արտադրելով Հայաստանի ողջ էլեկտրակայանության մոտ 40%-ը, առ այսօր հայկական էլեկտրաէներգետիկայի հիմքն է մնում:

Հայկական ԱԷԿ-ի վերագործարկման հենց սկզբից եվրոպական շատ երկրներ, իսկ հետո նաև ԵՄ-ը, մտահոգություն հայտնեցին դրա անվտանգության հետ կապված, քանի որ Մեծամորի կայանի միջուկային ռեակտորը փաստորեն միակն է, որը վերագործարկվել է լրիվ կոնսերվացումից հետո: 1990-ականների վերջից Հայկական ԱԷԿ-ը կրկին փակելու հարցը կարևոր տեղ էր գրավում եվրոպական մայրաքաղաքների հետ Երևանի հարաբերություններում: 2003թ. ՀՀ կառավարությունը, ջանալով ապահովել ԱԷԿ-ի համար անհրաժեշտ միջուկային վառելիքի մատակարարումների կայունությունը, ինչպես նաև սարքավորումների և կայանի անվտանգության մշտական մասնագիտական հոգաձությունը, այն հանձնեց «Ինտեր ՌՍՕ ԵԷՍ»-ի

¹ Ապահովում է երկրում էլեկտրաէներգիայի արտադրության մոտ 8%-ը:

վստահված կառավարմանը: Չնայած ահա արդեն մոտ 7 տարի Հայկական ԱԷԿ-ի անվտանգության համար պատասխանատու է ռուսական այս խոշոր ընկերությունը, ԵՄ՝ անվտանգության նկատառումներից ելնելով կայանը փակելու մշտական պահանջները չեն դադարում:

2007թ. «Եվրոատոմը» պաշտոնական բանակցություններ սկսեց Հայաստանի Էներգետիկայի նախարարության հետ կայանը փակելու մեխանիզմների որոնման շուրջ, սակայն բանակցությունների տեխնիկական ձևաչափը չկարողացավ լուծել ամենագլխավոր խնդիրը. ի՞նչ կստանա Հայաստանը կայանը փակելու դիմաց: Խոսքն այլընտրանքային ջերմա-, հիդրո- և միջուկային էներգիա արտադրող հզորությունների մասին է: Ոչ «Եվրոատոմի», ոչ ԵՄ-ի կողմից հայկական կողմին այլընտրանքային հզորությունների շինարարության ֆինանսավորման իրական առաջարկություններ չեն արվել: Եվրոպական կողմը Հայաստանին առավելագույնն իր աջակցությունն է առաջարկել, որը Երևանում, «Հայաստան-ԵՄ» համագործակցության հանձնաժողովի 6-րդ նիստի ժամանակ հնչեցրեց Եվրահանձնաժողովի՝ Արևելյան Եվրոպայի, Հարավային Կովկասի և Կենտրոնական Ասիայի երկրների հետ արտաքին կապերի գլխավոր վարչության պետ Հյուգ Մինգարելին. «Եթե Հայաստանի կառավարությունն ամենակարճ ժամկետում Հայկական ԱԷԿ-ը փակելու քայլեր ձեռնարկի, ապա Եվրամիությունը կանցկացնի դոնոր երկրների միջազգային կոնֆերանս՝ դրա համար անհրաժեշտ միջոցներ հայթայթելու նպատակով» [2]: Խոսքը, փաստորեն, բացառապես կայանի անվտանգ փակման աշխատանքների ֆինանսավորման մասին է:

Այնինչ, հայկական կողմն արդեն 2005թ. նախագահի և վարչապետի մակարդակով հայտարարել էր, որ գործող ռեակտորի փակման միակ այլընտրանքը կլինի նորի կառուցումը: Հայաստանի նման դիրքորոշումն արժանացավ ԵՄ քննադատությանը, սակայն եվրոպական կառույցների՝ այլ նախագծեր առաջարկելուն և դրանք ֆինանսավորելուն պատրաստ չլինելը հանգեցրեց այն բանին, որ փոխվեց եվրոպական դիրքորոշումը նոր ռեակտորի հանդեպ: 2006թ. վերջին Վրաստանում և Հայաստանում Եվրահանձնաժողովի դեսպան Թորբեն Հոլցեն արդարացի համարեց գործող ռեակտորի փոխարեն նորը կառուցելու ցանկությունը [3]:

Չի բացառվում, որ նոր էներգաբլոկի վերաբերյալ եվրոպական քաղաքականությունը պայմանավորված էր նրանով, որ Հայաստանը հնարավորություն ունի ստեղծել միջուկայինին համարժեք ջերմաէներգետիկ հզորություններ: 2010թ. շահագործման կհանձնվի Հրազդանի ՋԷԿ-ի հինգերորդ բլոկը, որը գրեթե նույն հզորությունն ունի, ինչ փակման ենթակա միջուկային էներգաբլոկն իր *WWER-440* ռեակտորով: Բացի այդ, Հայաստանում իրագործվում են մի շարք այլ նախագծեր, որոնք կարող են կոմպենսացնել ԱԷԿ-ի փակումը,

որոնց թվում է փոքր և մեծ հեկտրի կառուցումը. վերջիններից ամենամեծը Արաքսի վրա կկառուցվի Հայաստանի և Իրանի կողմից՝ մինչև 400 մվտ հզորությամբ:

Սակայն ատոմային էներգետիկ ռեակտորի առկայության խնդիրը Հայաստանի համար գուտ տեխնիկական չէ: Այն կապված է երկու կարևոր գործոնի հետ.

1. **Իրադրությունը տարածաշրջանում.** ԽՍՀՄ փլուզումից հետո Հայաստանում ծայր առած էներգետիկ ճգնաժամը ցույց տվեց, որ էներգետիկ համակարգի կոլապսը կարող է վրա հասնել ոչ թե էլեկտրականություն արտադրող հզորությունների բացակայության, այլ էներգակիրների ներմուծման անհնարինության պատճառով: Բնական գազը, որը միջուկային վառելիքից հետո նշանակությամբ երկրորդ էներգետիկ հումքն է Հայաստանի համար, երկիր է ներմուծվում անկայուն Վրաստանի տարածքով, որտեղ անկայունության նոր ալիքի սկսվելու ռիսկը շատ բարձր է, և Իրանից, որը վաղը կամ մյուս օրը տարածաշրջանային հակամարտությունների նոր կենտրոն դառնալու «հնարավորություններ» ունի: Թուրքիայի և Ադրբեջանի հետ փակ սահմանների պայմաններում Հայաստանը, փաստորեն, կախված վիճակում է գտնվում Վրաստանում իրերի դրությունից և Իրանի իրավիճակից: Իսկ Ադրբեջանի և Թուրքիայի հետ հարաբերությունների կարգավորման պարագայում չի կարելի սպասել, թե Երևանի հետ երկարատև կոնֆլիկտից հետո այդ երկու երկրները կարճ և նույնիսկ միջնաժամկետ հեռանկարում կարող են հուսալի էներգետիկ գործընկերներ դառնալ: Եթե վաղը բնական գազն անհնար լինի ստանալ ոչ հարավից, ոչ հյուսիսից, Հայաստանը, ԱԷԿ-ի բացակայության դեպքում, կհայտնվի այնպիսի ճգնաժամի մեջ, որն ունեցավ 1993-1995թթ.: Ուստի, նոր ռեակտորի շինարարությունը, որի համար վառելիքի ստացումը կախված չէ Վրաստանի կամ Իրանի տարանցման քաղաքականությունից, Հայաստանի համար առանձնահատուկ կարևորություն ունի:
2. **Էներգետիկ քիզնես.** Այսօր արդեն Հայաստանն արտադրում է էլեկտրաէներգիայի այնպիսի ծավալ, որը գերազանցում է իր պահանջարկը: 10 տարվա ընթացքում Վրաստան էլեկտրաէներգիայի արտահանումը հայկական կողմին, ճիշտ է՝ ոչ մեծ, բայց, այնուամենայնիվ, եկամուտ է բերում և մասամբ շահագրգռում վրացական կողմին՝ լավ հարաբերություններ պահպանել Հայաստանի հետ: Հայ-թուրքական սահմանի բացմամբ Երևանը հնարավորություն կունենա դուրս գալ Թուրքիայի էլեկտրաէներգետիկ շուկա, որի արևելյան գավառները էլեկտրականության մեծ պակաս ունեն, իսկ որոշ մասեր նոր-նոր են սկսում էլեկտրիֆիկացվել: Ակնհայտ է,

որ երբ *WVER-440* ռեակտորի փոխարեն Հայաստանում հայտնվի նոր, հնից ավելի քան երկու անգամ հզոր ռեակտորը, Հայաստանի էլեկտրաէներգիայի արտահանման հնարավորությունները կտրուկ կաճեն: Այս տեսակետից նոր ռեակտորը երկրի և նրա այն գործընկերների համար, որոնք ներդրումներ կանեն նոր կայանի շինարարությունում, կարող է լավ բիզնես-նախագիծ դառնալ: Այսինքն՝ գուտ տնտեսական տեսակետից նոր ռեակտորը կողմնորոշված կլինի հայ-թուրքական սահմանի բացմանը¹:

Հայկական կողմը նոր ԱԷԿ-ի կառուցման հարցն իրավաբանորեն ներկայացրել է խորհրդարանի քննարկմանը, որը 2009թ. հոկտեմբերի 27-ին երրորդ վերջնական ընթերցմամբ ընդունեց 1200 մվտ հզորությամբ նոր էներգաբլոկի կառուցումը թույլատրող՝ «Հայաստանում նոր ատոմային էներգաբլոկի շինարարության մասին» օրինագիծը:

Հայկական կողմի համար մինչև վերջին ժամանակներս ամենամեծ խնդիրը կարելի էր համարել նոր էներգաբլոկի շինարարության համար ներդրողներ գտնելը: Ֆինանսավորման հնարավոր աղբյուրների քննարկումների հենց սկզբից նշվում էին ամենատարբեր երկրներ և կազմակերպություններ. ԱՄՆ, Ռուսաստան, Ֆրանսիա, Վերակառուցման և զարգացման ասիական բանկ և այլն: Հայաստանի վարչապետն այս առնչությամբ ասել է. «Շատ լուրջ հետաքրքրվածություն կա այս նախագծով: Ընդհանրապես, աշխարհում ատոմային կայանների շինարարությունը սահմանափակ է, 10 տարվա ռեակտորներն արդեն ռեզերվացված են, այդ թվում և Ռուսաստանում: Հայտնի է՝ որտեղ և ով է կառուցում, իսկ ներդրումներին մասնակցել ցանկացողները շատ շատ են, հատկապես այսօր, երբ շատ ներդրողներ փող ունեն և չգիտեն ինչ նախագծերում ներդնեն»²:

Սակայն իրական հարթությունում Հայաստանի ատոմային նախագծի հանդեպ Ռուսաստանից բացի որևէ երկիր ոչ մի նկատելի հետաքրքրություն չի հայտնել: Դա կապված է այն բանի հետ, որ այսօր նոր էներգաբլոկի շուրջ տեսանելի բիզնես-հետաքրքրություն չի առաջացել. հայ-թուրքական սահմանի բացման հարցը դեռ լուծված չէ, հայտնի չէ հայկական կողմի ֆինանսավորման իրական չափը, ինչպես նաև այն աղբյուրները, որոնցից Հայաստանը կֆինանսավորի այդ բաժինը, մինչև վերջ ճշգրտված չեն այլ ռիսկեր ևս: Նախագծի հանդեպ նվազ հետաքրքրվածության մեջ պակաս կարևոր դեր չի ունեցել նաև այն, որ հայկական կողմը որոնում է ինչպես շինարարության ներդրողին, այնպես էլ այն ընկերությանը, որը կկառուցի կայանը՝ փաս-

¹ Ավելի շուտ սրանով կարելի է բացատրել թուրքական կողմին կայանի շինարարությանը մասնակցելու հրավերը, որն արել է Հայաստանի վարչապետ Տիգրան Սարգսյանը 2009թ. գարնանը:

² «Առկա» լրատվական գործակալություն, 2009թ. հոկտեմբերի 19:

տորեն, միայն շինհրապարակը տրամադրելով: Այս պայմաններում ներդրող ներգրավել հնարավոր է միայն երկու ճանապարհով.

- ցույց տալով, որ նրա ներդրումները համեմատաբար արագ կփոխհատուցվեն, և համեմատաբար ոչ հեռու ապագայում հնարավոր կլինի եկամուտ ստանալ,
- օգտագործելով նախագծի ոչ թե տնտեսական, այլ քաղաքական նշանակությունը, մի կողմ թողնելով այնպիսի հասկացություններ, ինչպիսիք են ակնհայտ ծախսաձածկումն ու մեծ եկամուտները:

Ամենայն համոզվածությամբ կարելի է ասել, որ հայկական կողմը հաջողություն է ձեռք բերել երկրորդ մասով, քանի որ առաջին մասով ակնհայտ փաստարկներ չկան: Նոր էներգաբլոկի կառուցման ֆինանսավորման հարցի լուծմանն ակնհայտորեն նպաստեցին ռուս-հայկական հարաբերությունները և Ռուսաստանի՝ տարածաշրջանի էներգետիկ շուկայում սեփական դիրքերն ամրապնդելու ռազմավարական հետաքրքրվածությունը: Խոսքն այստեղ միայն Հայաստանի մասին չէ, այլ նաև Թուրքիայի և Իրանի, ուր հետագայում կարող է արտահանվել Հայկական ԱԷԿ-ի նոր էներգաբլոկում արտադրված էլեկտրաէներգիան: Հայաստանն այսօր միակ տարածաշրջանային երկիրն է, որն այդպիսի արտահանման պոտենցիալ ունի: Նոր էներգաբլոկի կառուցմամբ այդ պոտենցիալը կարող է մեծանալ:

Հայ-ռուսական գրեթե բոլոր բանակցություններում՝ նախագահների և վարչապետերի մակարդակով, քննարկվել է Հայկական ԱԷԿ-ի նոր էներգաբլոկի կառուցման հարցը: Արդյունքում՝ 2009թ. դեկտեմբերի 3-ին Հայաստանի կառավարությունը հավանություն տվեց Հայկական (Մեծամորի) ԱԷԿ-ի նոր բլոկի շինարարության համար փակ բաժնետիրական ընկերություն ստեղծելու մասին որոշման նախագծին: Հավասար մասնաբաժիններով ՓԲԸ մտան ռուսական «Ատոմստրոյէքսպորտ» ընկերությունը և հայկական կողմը՝ հանձին էներգետիկայի և բնական պաշարների նախարարության: Հայկական ԱԷԿ-ի նոր՝ 1060 մվտ հզորություն, 60 տարվա շահագործման ժամկետ ունեցող ռեակտորը, ինչպես հայտարարվեց կառավարության նիստում, կլինի ռուսական արտադրության: Ինչպես հայտարարեց ՀՀ վարչապետ Տ.Սարգսյանը, «ընդունվում է քաղաքական որոշում. համաձայնություն ենք տալիս մեր ռուս գործընկերների հետ համատեղ, մասնակցության հավասար մասնաբաժիններով ձեռնարկության ստեղծմանը»¹:

Հայ-ռուսական պայմանավորվածությունը նոր ատոմային էներգաբլոկի կառուցման մասին կարելի է հայկական կառավարության վերջին տարիների ամենանշանակալից ձեռքբերումներից համարել, որը իրականություն է դարձել

¹ <http://www.regnum.ru/news/1231523.html>

Ռուսաստանի տարածաշրջանային շահերի գրագետ օգտագործման շնորհիվ:

Նոր էներգաբլոկի նախագիծը, որի շինարարությունը նախատեսվում է սկսել հաջորդ տարի, նախնական տվյալներով կարժենա մինչև \$5 մլրդ: Ենթադրվում է, որ աշխատանքների կեսը կֆինանսավորի «Ստոմստրոյէքսպորտ» ընկերությունը, մյուս մասը՝ հայկական կողմը, որը, ամենայն հավանականությամբ, առանձին վարկ կստանա ՌԴ-ից՝ իր բաժին ծախսերը ֆինանսավորելու համար: Կայանում, հավանաբար, կտեղադրվի ռուսական WWER-1000 տիպի ռեակտոր:

Միջուկային ոլորտի մեկ այլ կարևոր ուղղություն կարելի է համարել ՀՀ-ում ուրանի հանքերի որոնման հայ-ռուսական նախագիծը: 2008թ. ստեղծվեց Հայաստանի տարածքում ուրանի երկրաբանական հետախուզման, արդյունահանման և վերամշակման համատեղ ձեռնարկություն՝ «Հայ-ռուսական լեռնահանքային ընկերություն» ՓԲԸ-ն, որը 2009թ. դաշտային աշխատանքներ սկսեց ՀՀ Սյունիքի մարզում, որտեղ, ինչպես ենթադրվում է, ուրանի հանքաշերտեր կան: Ամենատարբեր կանխատեսումներով՝ ուրանի պաշարները Հայաստանում տատանվում են 10-60 հազար տոննայի միջև: Հայաստանը 2008թ. պաշտոնապես միացել է Անգարակում ուրանի հարստացման միջազգային կենտրոնին, որտեղ նախատեսվում է վերամշակել Հայաստանում արդյունահանված ուրանը: Ռուսական կողմը «Հայ-ռուսական լեռնահանքային ընկերություն» ՓԲԸ-ին, ուրանի երկրաբանական հետախուզման համար, հատկացրել է \$3 մլն: Համատեղ ձեռնարկության կանոնադրական կապիտալը կազմում է 300 պարզ անվանական բաժնետոմս՝ յուրաքանչյուր կողմը՝ 150-ական բաժնետոմս, մոտ \$300 հազար անվանական կանոնադրական կապիտալով [4]:

Այս հարցի հետ կապված ամենազգայուն խնդիրներից մեկը ուրանը՝ հետագա վերամշակման համար, Հայաստանից Անգարակ հասցնելն է: Հայաստանում արտաքին աշխարհի (Վրաստանից բացի) հետ երկաթուղային կապի բացակայությունը դժվարացնում է ուրանի արտահանումը մեծ ծավալներով: Տեսականորեն, այն տեղափոխելու համար կարող են օգտագործվել վրացական նավահանգիստները, սակայն ռուս-վրացական հարաբերությունները տվյալ պարագայում կարող են բացասական դեր խաղալ: Ապագայում ուրանի արտահանման հնարավորություն կարող է առաջանալ՝ կապված Հայաստանից Իրան երկաթուղու կառուցման հետ, բայց կողմերը դրա մասին դեռ ոչ մի որոշակի համաձայնագիր չեն ստորագրել: Սյուս կողմից՝ հայտնի չէ, թե երբ ռադիոկատիվ նյութերի արտահանումն Իրանի տարածքով, որոնք կարող են օգտագործվել ռազմական նպատակներով, ընդունելի կլինի միջազգային հանրության համար:

Թեև «Հայ-ռուսական լեռնահանքային ընկերության» աշխատանքները բավական ինտենսիվ են, բայց դեռ վաղ է խոսել Հայաստանում ուրանի արդյունահանման մասին:

Ամփոփում

Հայաստանի համար էներգետիկ անվտանգության ապահովումը կենտրոնական տեղ է գրավում ազգային անվտանգության համակարգում: Դրա շնորհիվ անցած տարիներին երկիրն առաջ է ընթացել էներգետիկ հատվածի կայունության և զարգացման ապահովման հարցում՝ ստեղծելով նոր հզորություններ և դիվերսիֆիկացնելով էներգետիկ հումքի ստացման երթուղիները:

Սակայն, չնայած ձեռք բերված արդյունքներին, Հայաստանը շարունակում է էներգետիկ առումով և քաղաքականապես կախյալ մնալ ատոմային էներգետիկայից, որն այսօրվա դրությամբ ազգային էներգետիկ համակարգի «ողնաշարն» է: Ուստի, Հայկական ԱԷԿ-ի գործող էներգաբլոկի փակման հարցը սպառնալիք է ներկայացնում Հայաստանի էներգետիկ անվտանգության համար, եթե այլընտրանքային հզորություն չստեղծվի:

Ելնելով ասվածից՝ ատոմային նոր էներգաբլոկի կառուցման մասին որոշումը համապատասխանում է Հայաստանի շահերին, իսկ հետագայում կապահովի երկրի էներգետիկ անվտանգությունը և էլեկտրաէներգիայի արտահանման հնարավորություններ կստեղծի: Կարևոր է նշել, որ կայանի կառուցման ծախսածածկումն ուղղակիորեն կապված է հայ-թուրքական երկխոսության հետ, որը կարող է հանգեցնել այն բանին, որ նոր էներգաբլոկի արտադրած էլեկտրաէներգիան արտահանվի Թուրքիայի Հանրապետություն:

Ապրիլ, 2010թ.

Աղբյուրներ և գրականություն

1. *Չարապետյան Կ.*, «Հայաստանի դերը Հարավային Կովկասի տարածաշրջանի էներգետիկ անվտանգության ապահովման գործում», «21-րդ դար», # 4 (22), 2008:
2. *Деловой Экспресс – Экономический еженедельник Армении // 30 июня - 6 июля 2005, №24 (632).*
3. *Мовсесян Г.*, Будущее Армении – в развитии ядерной энергетики // Республика Армения, № 093 (479), 22 декабря 2006.
4. *Аванесов А.*, Кто будет строить новую АЭС в Армении // Мировая энергетика. - № 1 (60), январь 2009.

ПЕРСПЕКТИВЫ АТОМНОЙ ЭНЕРГЕТИКИ В АРМЕНИИ

Севак Саруханян

Резюме

Еще до обретения независимости Армения столкнулась с изменением всей энергетической системы. Решением правительства Арм.ССР были закрыты 2 действующих реактора ААЭС, которые составляли основу энергетики Советской Армении. С закрытием АЭС теплоэнергетика стала основой армянской энергетической системы, и такое положение дел изменилось лишь с перезапуском второго энергоблока Мецаморской АЭС.

В 2016г. должно начаться закрытие действующего энергоблока ААЭС, что приведет к новым изменениям в энергетической системе Армении. Несмотря на то, что в стране созданы альтернативные мощности, а поставки газа по территории Грузии и из Ирана осуществляются в стабильном режиме, Армении нужен новый ядерный энергетический реактор, который снизит риски для национальной энергетики, исходящие от региональных процессов и отношений.

Заинтересованность российской стороны в новой АЭС в Армении привела к созданию армяно-российского СП, которое и займется строительством реактора и, скорее всего, будет искать источники финансирования среди потенциальных российских инвесторов. На данном этапе можно сказать, что перспективы строительства станции в Армении достаточно основательные.